

Wat is er overgebleven van de katholieke erfenis in de politiek?

Inleiding voor de laatste reünie van ex leden Tweede Kamerfractie KVP

**Restaurant Engels
Rotterdam 17 oktober 2015**

Mr. Jos van Gennip

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	3
Hoofdstuk 2: De vier karakteristieken van onze partij	5
Hoofdstuk 3: Speerpunten	11
Hoofdstuk 4: Ging er veel mis en waarom?	19
Hoofdstuk 5: Een heroriëntering met perspectief	23
Hoofdstuk 6: Afsluiting	26

1. Inleiding

Op 10 oktober 1980 komt het laatste partijcongres van de KVP bijeen in het Casino aan De Parade in Den Bosch. Na een indrukwekkende eucharistieviering in de St. Jan wordt daags erna het CDA op dezelfde plek een feit. Op die laatste KVP-bijeenkomst gaat mijn inbreng over de vraag wat er zal gebeuren met de erfenis van de katholieke politiek in die nieuwe formatie.

Ik beperkte me toen vooral tot de *wereldwijde* uitkijk, dat mondiale engagement en onze verantwoordelijkheden tot ver over de grens. Katholieken waren immers lid van de wereldkerk, en niet van de Nederlands Hervormde of de nog Nederlandsere Gereformeerde Kerken.

35 jaar later denk ik, dat ik meer had moeten zeggen.¹ Het gaat bij een politieke partij immers om vier zaken:

- De beginselen, de uitgangspunten, de ideële positionering;
- De vertaling daarvan in concrete keuzes, zowel de staatkundige ordening, de maatschappelijke inrichting en de politieke antwoorden op de actuele sociaaleconomische, buitenlandse en culturele uitdagingen;
- De selectie van vertegenwoordigers en bestuurders in het algemeen, maar ook vanuit de vraag of die in lijn is met de antwoorden op de twee eerdere kenmerken;
- De cultuur van een partij: hoe gaat men met elkaar om; wat straalt men uit: gezelligheid of streberigheid; openheid of sektarisme; rekkelijk of streng.

Wat dit laatste betreft: toen al werd door de parlementaire journalisten bijna algemeen gevreesd dat die sfeer van gezelligheid, niet al te dikdoenerij, van rokerigheid en nabijheid bij de gewone mensen wel eens ten onder zou kunnen gaan in de nieuwe formatie. Ook al had het merendeel van de parlementaire pers met een puberale graagte de KVP de grond in gestampt en hadden ze weinig of geen affiniteit met haar gedachtegoed of keuzes, toch zouden ze dat missen. Ze zouden dat missen, iemand als Roelof Nelissen die er zelfs als minister niet over peinsde op de eerste rij plaats te nemen, maar gewoon achteraan schoof op onze congressen. Of Piet van Zeil, de vertrekkende voorzitter, die voor iedereen een luisterend oor en een dienstbare hand had, voor grote maar ook voor heel kleine zorgen.

Als ik die vier elementen nu ga wegen dan is er nog wel meer aan de hand dan alleen het al dan niet verloren gaan van ons gevoel voor wereldwijde verbondenheid. Dat punt blijft overigens wel zeer valide. Het is immers lang geleden dat er vanuit de partij een echt en enthousiast verhaal over Europa is gehouden, met name over die noodzaak, juist nu, om na de verzoening

¹ Ik had wel wat meer gezegd, maar dat betrof onder andere een pleidooi aan het adres van het zittend kabinet om vooral Frans Andriessen te benoemen op de Nederlandse plaats in de Europese Commissie.

en wederopbouw in het huidige globaliseringsgeweld een eigen ruimte te houden en deze te beschermen voor onze sociaaleconomische belangen, onze eigen maatschappelijke keuzes, ons gezamenlijk politieke beïnvloedingsgewicht, onze pluriformiteit, en vooral onze waarden.²

Voorals bespeuren ook velen het sluiten van onze ogen voor de realiteit en van ons hart voor de noden van die anderhalf miljard medemensen, en dat is een andere dimensie van wel degelijk dat verlies aan wereldwijde betrokkenheid.³ Maar toch is dat verlies aan wereldwijde verbondenheid niet alles. Laten we naar die vier elementen, die een politieke beweging en dus ook haar erfenis kenmerken, terugkeren.

² Deze zin werd uitgesproken voordat twee weken later Sybrand van Haersma Buma wel een pleidooi hield voor een krachtiger Europees antwoord op de vluchtelingencrisis.

³ Ook wie erkent dat de realiteit rond het mondiale armoedevraagstuk in die afgelopen 35 jaar ingrijpend is gewijzigd, blijft staan voor die voorlopig overweldigende uitdaging dat nog steeds anderhalf miljard mensen in armoede leven. Ondanks het feit dat in diezelfde periode bijna 2 miljard personen die mensonterende grens zijn ontstegen en ondanks de erkenning dat armoede en zelfontwikkeling ook heel veel te maken hebben met de wijze waarop regeringen en samenlevingen ginds hun problemen aanpakken. Maar wie nu, anno 2015, gemakkelijk zegt dat we de vluchtelingen uit de OS pot moeten betalen snapt niets van de enige oplossing voor dit probleem: alleen naar veilige, stabiele en perspectief biedende landen keren vluchtelingen terug, zoals massaal de Spanjaarden, de Portugezen en de Italianen 30 tot 40 jaar geleden uit Duitsland en Frankrijk naar huis terug gingen. En voor die landen van herkomst nu is juist nu wederopbouw hulp en soms ook stabiliteits- en veiligheidsinzet nodig!

2. De vier karakteristieken van onze partij

A. *Cultuur, ambiance, positionering*

Om met het laatste te beginnen, die cultuur, die sfeer, die ambiance. Tegen de verwachtingen in is die naar mijn waarneming tenminste in één opzicht duidelijk kenbaar voor de erflaters van de KVP: onze partijcongressen zijn open, hartelijk meestal, uitnodigend en dat zijn ook die vele provinciale en lokale bijeenkomsten.

Maar er zijn wel twee observaties te maken. Volgens sommigen is allereerst de afstand tussen de Tweede en gedeeltelijk ook de Eerste Kamerfractie en de Partij groot, groter dan vroeger en zelfs schadelijk groot. Zij betwijfelen of er wel een echte dialoogverhouding van luisteren en respect is. Gegeven ook het gemak waarmee dikwijls resoluties worden afgewezen, ontraden of zelfs goedgekeurde artikelen van het partijprogramma worden gemarginaliseerd. Het is een voorbeeld dat hen ontmoedigt.

Maar het gaat verder dan puur kritiek op vertegenwoordigers. Nog erger is onze afstand ten opzichte van het electoraat. Het verlies met andere woorden van het karakter van volkspartij. Niet alleen kunnen we niet langer bogen op ons vertegenwoordigerschap van alle beroepsgroepen, alle standen, maar vooral zijn we op vele plaatsen onze feeling met "gewone" mensen kwijtgeraakt, met de wijken en met hún problemen en frustraties, en zelfs soms met onze dorpen. Het meest markante voorbeeld is natuurlijk het opvullen van die leemte door de SP in Brabant of ons feitelijk weggevaagd zijn in de meeste grote steden.⁴

Dat het ook anders kan bewijst overigens bijvoorbeeld onze wethouder René Peeters in Oss die met zijn nabijheid bij gewone mensen de SP in haar eigen kerngemeente van de eerste plaats wist te verdringen. Voor het CDA is de weg terug verder naar de basis de enige overlevingskans. En dat is een cultuuromslag, die zeker door sommigen voorgestaan en al gepraktiseerd wordt, maar die ook betekent een radicaal afstand nemen van die ooit bij sommigen sterk levende verleiding om de trouw en de meegaandheid van de achterban in te zetten voor niet altijd transparante agenda's.

⁴ Persoonlijk, maar dit is een strikt particuliere opvatting, beschouw ik het oktober congres van 2010 voor ons als een dieptepunt in onze tradities en cultuur, en dat is nog onderlijnd door de vehementie waarmee na "dit feest van de democratie" er, ook weer naar mijn gevoel, te weinig ruimte geboden werd door sommige stakeholders bij de koersbepaling van de partij voor pluriformiteit, voor verzoening ook, voor erkenning van de fouten; ook toen alle voorspellingen omtrent de onbetrouwbaarheid en de onwenselijkheid van de gedoogconstructie al snel bewaarheid werden. Ook hier mag je overigens niet generaliseren, want er zijn er ook, die zich realiseren zich toen vergist te hebben, en anderen, die in de overtuiging blijven, dat hun keuze toen de juiste was, maar die cordiaal samenwerken en dialogeren met de toenmalige tegenstanders.

Maar dat is zeker niet het hele beeld, want dat zou volstrekt onrecht doen aan de inzet van vele anderen om van het CDA wel een partij van luisteren, dialoog en nabijheid te maken. En die vervreemding is niet alleen ons monopolie, maar van bijna alle politieke partijen die niet met eenvoudige antwoorden op de ingewikkelde problemen van onze samenleving willen komen.

B. Waarden en inspiratie

Laten we teruggaan naar dat eerste van die vier elementen die een politieke beweging karakteriseert; misschien het meest ingewikkelde: wat is er van onze principes, onze ideële positionering overgebleven?

Sommigen beweren dat ons ideële erfgoed overspoeld is door de denkkraft en de intellectuele dominantie vanuit de AR traditie. Ik denk dat het beeld veel genuanceerder is en dat er bijzondere interessante ontwikkelingen te melden zijn, positieve en soms ook dramatische.

1963 beschouw ik als het hoogtepunt van de naoorlogse katholieke politiek. We hadden vier jaren een succesvol kabinet De Quay achter de rug, we behaalden 50 zetels, wij alleen, bij de verkiezingen in mei; er was weliswaar grote verdeeldheid over de vraag wie het bepalend gezicht van de partij moest zijn, maar we gingen wel de verkiezingen in met een programma dat vandaag de dag nog weinig aan betekenis heeft ingeboet. Genaamd "De Wereld Van Morgen". Ieder woord telde: het was een opening naar de wereld, de hele wereld en een opening naar de toekomst. Het resultaat waarschijnlijk van een inspanning van het Centrum voor Staatkundige Vorming onder leiding van Jacques Aarden, maar ook de vrucht van een tamelijk unieke dialoog met de academische wereld, in het bijzonder die van Tilburg. Denk aan namen als Schouten, Bosman, Crijns, Van der Grinten (toen nog daar⁵). Maar ook eigen leidende politici als Stokman, Klompé, Van den Brink, Agnes Nolte, Thurlings, Steenkamp.

Een midden programma ook waarin de arbeiders van de KAB, de boeren van de KNTB en de Algemene Bond van Katholieke Werkgevers zich konden herkennen. En wie denkt dat dat programma alleen maar gewoon progressief of links was, aansloot dus bij de bredere Europese trend van die dagen naar uitbouw van de verzorgingsstaat, heeft het mis. Zeker, iedereen heeft recht op fatsoenlijk inkomen, op gezondheidszorg en onderwijs. Maar, staat er nadrukkelijk bij vanuit "een zo goed mogelijke zelfwerkzaamheid en een zo groot mogelijke eigen

⁵ Van der Grinten was na een succesvol hoogleraarschap aan de Katholieke Economische Hogeschool van Tilburg, waar hij onder andere de verantwoordelijkheid had genomen voor een eredoctoraat aan Robert Schumann, in 1957 naar de Katholieke Universiteit van Nijmegen gegaan.

verantwoordelijkheid, ook van de groepen waartoe hij behoort". Hadden we dat evenwicht maar kunnen vasthouden!

Na 1963 zet niet alleen snel het electorale verval in, maar ook juist dit inhoudelijk programmatische. "Het onverzoenbare verzoenen" was niet alleen met het wegvallen van Romme een te zware opgave geworden, maar kennelijk speelden er andere factoren zoals de ontzuiling. Overigens geeft ook Bornewasser geen uitsluiting over het echte waarom van dat op drift raken. Moeten we het meer vinden bij de jongere Thurlings in zijn analyse van de ontzuiling dat juist die jaren verscheen of heeft het bij ons juist ook te maken met de erosie van onze traditionele ideële basis?

Het neothomisme en de sociaal politieke vertaling daarvan door Jacques Maritain in het personalisme was onder invloed van de nieuwe theologie en het Vaticaans Concilie over haar hoogtepunt en in ieder geval haar bevoorrechte positie heen geschoten.⁶ De Nederlandse Margriet Krijtenburg heeft in haar proefschrift "Schuman's Europe; his frame of reference" onthuld hoe direct de lijnen waren tussen het neothomistische denken, het personalisme van Maritain en de inspiratie en concrete staatkundige vertaling in het Europese project, met name door Robert Schuman zelf (en niet zozeer Monnet). In andere landen kregen de christendemocratische partijen veel inspiratie van nieuwere theologen die het gat van de relativering van het neothomisme opvulden: Romano Guardini, Prof. Dondeyne, de leermeester van Wilfried Martens, Von Nell-Breuning, soms Emmanuel Mounier. Zij leverden de "katholieke" proviand voor christendemocratische bewegingen om ons heen. Maar het is typerend dat ook in het hartland van het personalisme, Frankrijk, de christendemocratie die naast Schuman nog zulke grote personages als Bidault en Pflimlin voortbracht, bezweek onder de externe en interne spanningen eerst van de Vierde en daarna van die onder de Vijfde Republiek. De jonge christendemocratische militant Jacques Delors werd daardoor gedwongen te kiezen in die zich opleggende tweedeling van het land voor de sociaal democratie!

In Nederland was er sprake van een zeer verwarrend beeld. Leidende theologen, onder aanvuring van Prof. Schillebeeckx, brachten de geest van het Vaticaans Concilie en de vernieuwing in het denken over de relatie kerk - samenleving met overtuigingskracht over naar hier en inspireerden daarbij ook vele jongeren en mensen van middelbare leeftijd die actief waren in de katholieke politiek en het katholiek maatschappelijk leven. Het kwam zelfs tot een later niet meer vertoonde identificatie van die betrokkenheid met het kerkelijke vernieuwingsstreven. Symbool stonden daarvoor de namen van Steenkamp en Marga Klompé. Maar diezelfde Schillebeeckx, en in nog sterkere mate spraakmakers in de katholieke kerk als Pater Van Kilsdonk S.J. distantieerden zich steeds duidelijker van de georganiseerde,

⁶ Al had het in de creëring van de Europese Gemeenschappen pas enkele jaren daarvoor een unieke historische politieke vertaling gekregen. Zie ook verderop.

geïnstitutionaliseerde katholieke politiek. Tot in een mate dat er geen vruchtbare dialoog meer was en in diezelfde stroom keerden, in historisch gezien een exceptioneel korte tijdspanne, een belangrijk gedeelte van de katholieke wetenschappelijke wereld, zeker de katholieke media en vele instellingen zich af van de partij, die tot voor kort nog de hunne was en voor hun belangen had gestaan. Binnen de KVP verschrompelde het Centrum voor Staatskundige Vorming en vervulde na het vertrek van Aarden niet langer de brugfunctie tussen politiek en wetenschap. De fase van het bondgenootschap was voorbij, zelfs die van dialoog en het klimaat werd nu gekenmerkt door vervreemding. Soms zelfs nestbevuiling. Enkele moedigen als de eerder genoemde Van der Grinten en Dries van Agt blijven overeind in het niemandsland van protesten, bezettingen, oraal marxisme en opmars door bestaande instituties.

In dát vacuüm neemt het protestants-christelijke denken geïnspireerd door mensen als Dooyeweerd, Diepenhorst, Donner, Hoogteweg het over en als op de grens van de zestiger en zeventiger jaren er een nieuw doctrinair stramien onder de te vormen christendemocratische samenwerking gelegd moet worden heeft inderdaad dat denken, de protestants-christelijke inspiratie, de VU en het wetenschappelijk instituut van de ARP het voortouw. Oostlander en Krajenbrink nemen de rollen over die bij ons eertijds mensen als Stokman, en Jacques Aarden hadden vervuld. Ónze verwarring en de breuklijnen met onze katholieke gemeenschap kunnen wij de mensen van de gereformeerde stam niet kwalijk nemen en daarmee ook niet het soms zware stempel dat zij op de nieuwe formatie gezet hebben.

Kwalijk hadden we dat kunnen nemen, als dat het einde van het verhaal was geweest. Geleidelijk aan werd echter vanaf het midden van de zeventiger jaren dankzij enkelen van ons het pluriforme karakter van de nieuwe formatie opnieuw ingevuld. Onder andere door dezelfde Steenkamp, Herman Wijffels, Lubbers, en in toenemende mate ook Ernst Hirsch Ballin. Denk aan het concept van de verantwoordelijke samenleving, aan de vele analyses van de onhoudbaarheid van het concept van de sociaaldemocratische verzorgingsstaat en aan het eerste gezamenlijk verkiezingsprogramma.⁷

⁷ Bij de poging tot herformulering van het Programma van Uitgangspunten in 1991, 10 jaar na het tot stand komen, was het nog te vroeg om het precaire evenwicht van het beginselprogramma van het jonge CDA al fundamenteel op de uitgangspunten aan te passen. Als het CDA echter in 1994 in een ernstige crisis belandt wordt de ideologische uitweg in het baanbrekend rapport "Nieuwe Wegen Vaste Waarden" veel meer gevonden in aanknopingspunten bij het personalisme en het vooral katholiek geïnspireerde gemeenschapsdenken.

C. Einde herkenbaarheid van gekozenen en bestuurders

Beeldbepalend voor een partij, zeker in de media-democratie, zijn de vertegenwoordigers en de bestuurders. Traditioneel was er binnen de KVP de spanning tussen de verbonden maatschappelijke organisaties als hofleveranciers van kandidaten en de noodzaak van een selectie op basis van deskundigheid, zowel op de vakgebieden als ter zake de strategische positionering en de beginselen. Soms ging dat goed samen, maar soms ook was dat evenwicht zoek. En er was de hoop, dat met het verslappen van de banden met de rest van de zuil professionaliteit en kwaliteit zouden toenemen. Zo ging het jonge CDA zich inspannen om middels de Kaderschool een kweekvijver aan te leggen voor talentvolle en op de Uitgangspunten terdege toegeruste kandidaten voor Kamer, Europees Parlement en Besturen.

Maar het succes tijdens de Lubbers-jaren had een – gelukkige – aantrekkingskracht tot gevolg van velen, die traditioneel weinig gevoel hadden bij ons gedachtegoed. Ook de selecterende commissies en besturen begonnen de eisen aan de toerusting op de grondslag soms wat lossier te behandelen. Dat schiep soms een nieuwe spanning, nu bij het vinden van evenwicht tussen “professionals” en “echte” christendemocraten! En de spanning tussen regionale herkenbaarheid en nationale profilering is iets waar niet alleen wij mee worstelen en geworsteld hebben, en er geen adequate oplossing voor hebben gevonden. Maar dat is een wezenskenmerk van onze democratie.

Bij ons komt daar nog de vraag bij in hoeverre in het ook bij ons onvermijdelijk doorgedrongen seculariseringsproces de automatische referenties aan christelijke waarden en het meevibreren met het soms verrassend denken van de Kerken geborgd kan blijven.

Ik wil me ter zake deze karakteristiek hiertoe beperken, want het is te vroeg of ik ben te nabij om hier een begin van een balans te kunnen maken.

D. De programmatische vertaling?

Maar meer nog dan die andere elementen wekt de vraag naar de vertaling in concrete programmatische keuzes de meeste aandacht. Als ik dan die halve eeuw, zo sinds 1963, op me laat inwerken, dan moet ik allereerst echt het hoofd buigen, de pet afnemen voor de representanten van een katholieke politiek die – ik zeg het in objectiviteit - opvallend positief geweest is. En gedurende de eerste drie decennia van die halve eeuw ook duidelijk herkenbaar op onze uitgangspunten.

U weet dat ik niet positief was over de rol van de KVP ten aanzien van de dekolonisatie, maar toen we onder het kabinet De Quay eindelijk van de Nieuw Guinea hypotheek verlost waren, leek het alsof we zeker op internationaal terrein een soort renaissance beleefden. Ook vonden

we aansluiting bij die enorme mondiale vernieuwingsbeweging en dat wereldwijde solidariteitsappel, dat uitging van paus Johannes XXIII en later paus Paulus VI. We waren erbij. Bij encyclieken en bewegingen als Mater et Magistra, Populorum Progressio en een niet-naïeve inzet voor vrede en ontwapening. We waren erbij als het ging om de beslissende doorbraken voor de versteviging van Europa, we waren erbij als het ging om de modernisering van onze economie, de opbouw van nieuwe werkgelegenheid over de verouderde structuren heen, het tegengaan van de uitwassen van de verzorgingsstaat, en we waren er ook bij toen het ging om een kalme, tolerante herintegratie juist wel in de bestaande maatschappelijke structuur van een uit balans geraakte jongere generatie. Natuurlijk, veel is fout gegaan en er zijn blunders begaan maar al bij al kunnen jullie als de laatste getuigen van dat tijdperk het hoofd fier overeind houden.

3. Speerpunten

Het is tijd juist de programmatische vertalingen van onze Uitgangspunten en Grondslag op verschillende deelterreinen nader onder de loep te nemen. Dat verdient ook de inzet van de erflaters van de katholieke politiek.

1. *Het buitenlandbeleid*

- **Veiligheid en Vrijheid**

Ten aanzien van de belangrijkste uitdaging vanaf de zestiger jaren, 10 jaar na de dood van Stalin, het behoud van de vrijheid van het Westen hebben wij een degelijke, betrouwbare en geprofileerde positie ingenomen. Ik denk dan natuurlijk op de allereerste plaats aan die historische uitdaging om tegenover een wankelmoedige, soms massaal protesterende Nederlandse bevolking de poot stijf te houden en de rug recht inzake het kruisrakettendebat. Prof. Beatrice de Graaf is een van de weinigen geweest die echt de moeite heeft genomen om in de Stasi-archieven van de DDR te duiken en daar te ontdekken hoe georchestreerd vanuit het Oostblok soms goedwillende, soms naïeve en soms rechtuit collaborerende krachten geïnstrumentaliseerd werden. Uiteindelijk dachten de Sovjet heersers dat als juist in Nederland de cocktail van die drie groepen geleid had tot toegeeflijkheid dat het begin kon zijn van een beweging van pacifisme, die eigenlijk heel West-Europa op de knieën had gekregen en dat wij zo in ieder geval chantabel zou worden tegenover het oude en nieuwe wapenarsenaal van het Oostblok.⁸

En toen met die actie voor het dubbelbesluit van Lubbers en met een standvastige Van den Broek op de achtergrond, het Kremlin tot het inzicht kwam, dat Nederland geen *walk over* gebied zou worden, is het roer onder Gorbatsjov, zoals we weten, in korte tijd 180 graden omgegooid. "We kunnen het Westen militair niet verslaan". Nederland, met Noorwegen, wellicht de betrouwbaarste bondgenoot in de NATO en als die gevallen was..... Betrouwbaarste bondgenoot, ook dankzij de zeer goede contacten tussen Dries van Agt en Helmut Schmidt. Dankzij het Atlantisch engagement eerder ook van Piet de Jong en Jozef Luns. En al die jaren door ook een defensie-inspanning, die recht deed aan verdragsrechtelijke en morele verplichtingen om die vrijheid te blijven verdedigen.

⁸Beatrice de Graaf, *Over de muur. De DDR, de Nederlandse Kerken en de vredesbeweging* (Amsterdam, Boom, 2004). Overigens is het opmerkelijk dat tot de naïeven uitdrukkelijk niet gerekend konden worden Pax Christi en IKV in tegenstelling bijvoorbeeld tot de organisatie Generaals voor de Vrede van Von Meijenfeldt. Ook kregen zij, zoals wel eens beweerd is, geen subsidies uit Pankow in tegenstelling tot bijvoorbeeld Sam de Wolff van de CPN.

- Europa

Dan Europa. Hier is het beeld aan het begin van de beschreven periode wat genuanceerd. In de KVP waren er in parlement en achterban zeer geprononceerde voorstanders van uitbouw en versterking van dat Europa. Overigens werden we hier bijgevallen door enkele vooraanstaande ARP-ers als Hazenbosch en Jan de Koning. Maar in het kabinet dominerende toch vooral de Atlantische prioriteit. En dat sloot aan bij die "Hollandse" traditie van de blik vooral te richten naar overzee. Wij waren en zijn eigenlijk met het ministerie van buitenlandse zaken, de Rotterdamse havenbaronnen en een belangrijk gedeelte van de pers, meer Atlantisch dan Europees. Ons *finest hour* in die periode was dan ook toen Piet de Jong een belangrijke rol kon spelen in het overtuigen van De Gaulle dat hij een toetreding van het VK moest accepteren. Die afstand tot Europa wordt ook nog eens duidelijk als je het voortreffelijke boek leest van Cees Meijer over Jan de Quay.⁹ Zolang als de Europese Gemeenschappen eigenlijk slechts een schil waren van het Euraziatische continent paste onze dubbele loyaliteit naar Washington en naar Brussel perfect in het niet hoeven te maken van een keuze tussen die twee. En dat zou Van Agt, Van den Broek en Lubbers in staat stellen om zo'n prominente rol te spelen in die jaren 80 en begin 90 bij die verdere uitbouw van Europa. En het is niet toevallig dat twee van onze boegbeelden, Frans Andriessen en Hans van den Broek, bij de Sternstunden van de Europese geschiedenis, samen met Lubbers, zo'n doorslaggevende rol hebben gespeeld. Frans als redder van de houdbaarheid van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid, net als eerder Pierre Lardinois. Later zal hij als vicevoorzitter van de Europese Commissie zich voorstander betonen van een gedifferentieerd lidmaatschap van de Unie. Als zijn plan voor de invoering van twee soorten lidmaatschappen, een A-lidmaatschap voor die landen die aan alle aspecten van het acquis communautaire snel konden voldoen of tot de stichters- groep behoorden en een B-lidmaatschap voor die grote groep aspirant-leden, die daar nog niet aan toe waren, was geaccepteerdDan hadden we ons en die landen waarschijnlijk veel ellende bespaard. Zij vonden hun pendant in een kritische maar vooral positief verwante delegatie in het Europees Parlement, waarbij iemand als Harry Notenboom ook zijnerzijds weer een buitenproportionele rol kon spelen zowel bij de dagelijkse controle op de groeiende Europese budgetten – als erkend specialist ver buiten de nationale en partijpolitieke grenzen-op het terrein van Europese financiën als op de toekomstige structuur van de gezamenlijke besluitvorming (codecisie) en invulling van het budgetrecht.

Het Verdrag van Maastricht zal verder in de geschiedenisboeken gekoppeld blijven aan dat Nederlandse voorzitterschap, dat zoveel doorbraken tot stand heeft gebracht. Hans van den Broek zal als Eurocommissaris in de daaropvolgende jaren de bruggen slaan en onderbouwen die tot die unieke transformatie van het Midden- Europese en gedeeltelijk Oost-Europese achterland van de EU zouden leiden. Wie had 25 jaar geleden kunnen dromen dat mede dankzij

⁹ Cees Meijer, Jan de Quay (1901-1985), een biografie. (Amsterdam, Boom, 2014).

al die inzet de grauwsliuier over grote gedeeltes van Europa zou worden weggetrokken en er zoveel bloeiende en groene landschappen zouden ontstaan.

Ik ben wat langer bij dit onderdeel blijven stilstaan omdat het bij een op zich neergaande positie van de katholieke politiek toch bewijst hoe wij een soms historische rol hebben kunnen spelen, die ver uitsteeg boven onze eigenlijke machtsbasis.

- Internationale Samenwerking

Een bijzonder wapenfeit dat wij op ons conto kunnen schrijven is onze inzet bij de wereldwijde armoedebestrijding. Natuurlijk konden we dat alleen doen in een goed bondgenootschap met de ARP en de PvdA maar het resultaat mag ook nadrukkelijk op onze rekening worden bijgeschreven. Dat Nederland gedurende vijfenveertig van die vijftig jaren tot de top twee of drie landen heeft behoord voor wat betreft internationale solidariteit is van Fractie en Partij een keuze geweest, niet altijd een gemakkelijke. Maar wel een keuze die aansloot bij onze traditie en onze visie. In het "Grote Missie Uur" was Nederland met zijn 9000 (!) missionarissen eveneens één van de drie meest actieve landen. In die toen al bestaande combinatie van een open oor en oog voor wat in Rome gezegd werd en onze eigen overtuigingen lieten wij ons sterk inspireren door die wending van de Kerk sinds het Tweede Vaticaans Concilie niet alleen naar het sociale vraagstuk in eigen land maar dat van de wereld als geheel. Zoals onze geloofsgemeenschap 125 jaar geleden zeer receptief was voor de boodschap van Rerum Novarum zo bleek ze dat ook 75 jaar later voor de encyclieken op dit terrein. Kamerleden als Cor Kleisterlee speelden een grote rol bij de politieke vertaling ervan in die uiteindelijk opgang naar de 1% BNP, het nakomen van onze eigen internationale beloftes.¹⁰ En met hem de zogenaamde frisdrankencoalitie, "de limonaderadicalen", met onder anderen Joep Mommersteeg, parlementariërs die voor een heffing waren op die drank om daaruit een dreigend begrotingsgat te financieren. Bot sr. gaf vanuit zijn traditie van de Indische Missie Actie als één van de eersten vorm aan het beleid.

Maar om één of andere reden hebben wij ons engagement niet in een voor onszelf herkenbare invloed op het totale beleid kunnen vertalen. Toeval? Of was er bij onderdelen van het establishment van de partij te weinig echt draagvlak voor internationale solidariteit. We hebben als het ware de polsstok van een royaal mandaat met te weinig kritiek en vooral te weinig eigen visie overgedragen of overgegeven aan de sociaaldemocraten. En die zetten, vooral onder

¹⁰ Het is enigszins typerend voor de machtsverhoudingen en de verschillende waarderingen van dit thema dat de historische motie waarin particuliere organisaties, zoals Missie en Zending, toegang kregen tot ontwikkelingshulpfondsen, niet als eerste door Kleisterlee getekend mocht worden. Hoewel hij de grote drijvende kracht was achter dit idee vond Schmelzer het niet juist dat de aarzelende, en onder invloed van zijn departement zelfs tegenstribbelende minister Luns met een minder welgevallige motie geconfronteerd werd. Daarop werd "de eer" aan Smallenbroek gegund en werd die eer tot de dag van vandaag vooral aan de AR toegedicht.

Pronk, meer een planmatig, etatistisch denken in op dit beleidsterrein. Zoals volgens het sociaal-democratische planmodel in de dertiger jaren men geprobeerd had de armoede in Europese landen te bestrijden en ontwikkeling te bevorderen, zo zou dat model, waar Tinbergen een grote rol bij speelde, ook effectief moeten zijn voor ontwikkelingslanden. Als er nu kritiek is op de bestedingen dan is dat toch ook ten dele omdat het subsidiariteitsbeginsel onzerzijds onvoldoende gepromoot is als een onmisbaar element in een evenwichtige ontwikkeling, want ook daar is de samenleving niet maakbaar. Maatschappelijke organisaties aan de basis hebben in autonomie en in eigen verantwoordelijkheid van burgers een onmisbare rol bij de eigen ontwikkeling van de bevolking.¹¹

Het blijft een raadsel, waarom ook de aanzetten tot een eigen herkenbaar beleid niet geleid hebben tot eigen blijvend stempel: gebrek aan interesse in de laatste jaren, monopolisering van het thema door de sociaaldemocraten en Groen Links, verval van de wisselwerking tussen medefinancieringsorganisaties – academische instellingen – CDA, systematische tegenwerking van – delen van – het uitvoerend apparaat?

2. De sociaaleconomische ordening

In de naoorlogse jaren was het inderdaad de KVP die een buitengewoon sterk stempel heeft gedrukt op de structuur van het Nederlandse sociaaleconomisch leven. Die ordening vond zijn neerslag in met name de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO) die zo gretig in de paarse jaren is afgebroken. Maar nu met name ook nog de Productschappen, onder de Kabinetten-Rutte, van het toneel zijn verdwenen, zijn er velen die de meerwaarde van dat stelsel gaan erkennen. Zeker in het licht van de toenemende milieudruk is acceptatie en uitvoering van regels ter zake veel beter verzekerd in stelsels waarbij degenen die staan voor de uitvoering van die regels ook zelf daarbij betrokken zijn. Het ziet er overigens naar uit dat de SER in dit geheel die beeldstorm zal overleven en dat is een goede zaak. Wie de kans heeft gekregen om door de ogen van het buitenland naar dat Nederlandse stelsel van overleg, voorbereiding op veranderingen en afweging van vele belangen te kijken, weet wat voor kostbaar goed het poldermodel is.¹²

¹¹ Zie *The soft spoken inspiration*, Jos van Gennip (Den Haag, 2003).

¹² Een aantal jaren geleden mocht ik deelnemen aan de besprekingen die door de toenmalige president van Chili waren georganiseerd om te kijken hoe in een moderniserende economie dat Nederlandse stelsel in Chileense verhoudingen kon worden toegepast, waar het dominante Angelsaksische model tot veel te veel arbeidsonrust, conflicten en vooral tot een onacceptabele tegenstelling kapitaal-arbeid had geleid. Een getuigenis achteraf van het feit dat de christelijk sociale leer waarin die laatste twee elementen compatibel in plaats van antagonistisch zijn, het bij het rechte eind had.

Ook de relatie maatschappelijke organisaties-overheid kreeg met het KVP-stempel een specifiek karakter. Woningbouwcorporaties, de agrarische coöperaties, en niet te vergeten ons stelsel van pensioenvoorzieningen zijn de vruchten. De afwijzing onzerzijds van het socialistische omslagstelsel zou in de komende twintig jaar bij de dramatische vergrijzing reden moeten zijn om met dankbaarheid terug te kijken ook op dit onderdeel van de katholieke sociale leer, waarin eigen verantwoordelijkheid gecombineerd werd met collectieve voorzieningen. En het beleid van spreiding van werkgelegenheid gecombineerd met – toen nog – vitale, dicht bij de mensen staande woningbouwcorporaties heeft geleid tot een geheel andere vorm van industrialisatie en urbanisatie dan in vele ons omringende landen.

3. Het financieel-economische beleid

De geschiedenis van de katholieke naoorlogse politiek is op financieel-economisch terrein nooit gemakkelijk geweest. Er was continu die spanning tussen dat begaan zijn met noden en noodzakelijke voorzieningen voor een groeiende bevolking, en zelfs met internationale idealen aan de ene kant en die toekomstgerichte opdracht om de begroting in evenwicht te houden en volgende generaties niet te belasten met het potverteren van nu. Soms werd die spanning onhoudbaar, zoals in de nacht van Schmelzer of bij het aftreden van Frans Andriessen als minister van financiën.¹³ Maar door de bank genomen hebben met verantwoordelijke ministers als Nelissen, Ruding en Notenboom in het parlement als achterwacht in de fractie die lijn van soberheid kunnen volhouden en werd de reputatie bevestigd dat 's lands financiën in handen van de KVP en later het CDA, veilig waren.

Ik refereerde al even aan die werkgelegenheidspolitiek. De erfenis van Jan van den Brink van onmiddellijk na de oorlog kwam in handen van Nelissen en Lubbers. Zij hebben er duidelijk toe bijgedragen dat die driedubbele uitdaging op dit terrein – een snel groeiend arbeidsaanbod, een ingrijpende verandering in de productieverhoudingen¹⁴ en de Europeanisering – gepaard bleef gaan met het ideaal van volledige werkgelegenheid. Het is een unieke prestatie geweest, die uiteraard niet alleen op conto van katholieken is te schrijven maar waaraan we wel substantieel hebben kunnen bijdragen. En we deden dat ook op onze manier. Met name iemand als Jan de Quay tekende, al in de lijn van Mgr. Poels overigens, voor een industrialisatiebeleid dat zoveel mogelijk rekening hield met de sociale en culturele continuïteit van onze bevolking. Industriële spreiding was een uniek Nederlands succes.

¹³ Had hij in die turbulente periode met “loyalisten” in de eigen fractie en een zwaar maatschappelijk protest wel de steun van Hans Wiegel gekregen, dan was Dries van Agt in staat geweest zijn, naar later bleek zo gerechtvaardigd, versoberingsbeleid door te zetten.

¹⁴ Denk aan de sluiting van de mijnen, inkrimping van textiel en scheepsbouw en een enorme uitstroom uit agrarische sector.

En dat was ook het innovatie- en structuurveranderingsbeleid. Met de nadruk op hoogwaardig technisch en technologisch onderwijs, met de sprong naar voren, naar innovatieve en hoogwaardige kwaliteitsbedrijven en investeringen. Wie nu naar de regio Eindhoven-Helmond kijkt en naar Brabant in het algemeen en wie zich realiseert wat zich daar in de afgelopen halve eeuw aan uitdagingen hebben voorgedaan op dit terrein, kan alleen maar dankbaar en eigenlijk verbaasd zijn. En dat geldt natuurlijk het meest opvallend op het terrein van de land- en tuinbouw. Op dit terrein vallen zoveel stukken in wat velen zien als de puzzel van de katholieke sociale traditie op hun plek. De waarde van het familiebedrijf, de opdracht om te woekeren met je talenten, de noodzaak om over grenzen van eigenbelang heen te kunnen kijken en samen te werken met beroepsgenoten die elders elkaar puur zien als concurrent. Nog in Mater et Magistra wordt het kleine boerenvraagstuk in Europa als een van de grote uitdagingen en dus als een sociale en politieke opdracht neergezet. Met het feit dat Nederland nu, met dat beperkte areaal, met die terugstroom van 20% naar maximaal 2% van de werkgelegenheid, toch de tweede agrarische natie ter wereld is, is iets heel unieks geschied. De namen Lardinois, Van der Stee en Braks zijn onlosmakelijk verbonden met dit succes. Samen zullen wij later met Bukman en Wijffels het nationale debat over de transitie van dat beleid naar de huidige situatie mogen organiseren. Hier is zo een stuk erfenis behouden.

4. Het sociale beleid

Ook op het terrein van het sociale beleid in engere zin heeft de KVP een tot op de dag van vandaag herkenbaar stempel op de politiek gedrukt. Denk aan dat meest prangende probleem van na de oorlog: de huisvesting. Verwoesting in de oorlog, verhuizing vanwege werkgelegenheid en een grote bevolkingstoename zijn met een enorme krachtsinspanning en ook met visie aangepakt. En zo hebben wij een nieuw daklozenprobleem, slumvorming en proletarisering voorkomen. Sociale woningbouw, regulering van de woningmarkt, huursubsidies en fiscale stimulering van eigen woningbezit droegen onze handtekening. Dat laatste had weer te maken met die stimulans, ook uit de katholieke sociale leer, van bezitsvorming. En zo kreeg Nederland dat mondiaal uitzonderlijke stelsel van een combinatie van eigen woningbezit en collectieve voorzieningen voor minder draagkrachtigen.

Maar hier zien we ook het gevaar van een verabsolutering van één bepaalde tijdsgebonden vertaling van een waarde of een principe uit dat denken. Een eigen dak boven het hoofd, een eigen huis is een expressie van menselijke waardigheid en kan een garantie zijn voor die noodzakelijke privacy van een gezin. Maar als de panelen verschuiven en de fiscale aftrekmogelijkheden om dat te bevorderen disproportioneel ten voordele komen van de rijkere, dan kan het vasthouden aan zo'n specifieke vertaling pervers worden. Koopwoningen werden zo onbetaalbaar juist voor beginners op die woningmarkt! En dat geldt met een aantal andere maatregelen evenzeer: een overbeschermd ontslagrecht kan prohibitief worden voor het scheppen van nieuwe banen; en een ziekteverlofregeling, die alleszins gerechtvaardigd was

in een tijdperk toen een week van ziekte zonder uitkering letterlijk geen brood meer op de plank betekende, kan een te gemakkelijke escape worden in een ander tijdperk. En het kroonjuweel van onze inzet op sociaal terrein, de algemene bijstandswet van Marga Klompé, heeft neveneffecten gekregen die ook zij in haar stoutste dromen niet vermoed had. Nederland werd gelukkig een land waar de armoede van de straat raakte, waar mensen fatsoenlijk konden wonen en gezinnen waarvan de kostwinner om een of andere reden uitviel, konden door blijven functioneren. Maar Nederland werd ook het land van de "Dutch disease", een land "dat ziek was", een land waar de balans tussen eigen verantwoordelijkheid en verstrikt raken in een niet meer opverend vangnet soms ernstig verstoord werd. Al die uitwassen vragen dan hervormingen maar niet het met het badwater weggooien van de dragende principes van menswaardigheid en een fatsoenlijk bestaan. Carl Romme, Marga Klompé, Gerard Veldkamp e.a. hebben in hun tijd de uitgangspunten van het katholiek sociaal denken vertaald en die vertaalslag moet telkens hernieuwd worden.

5. De cultuur- en onderwijspolitiek

Misschien is één van de zwakkere dimensies van de katholieke politiek wel geweest het gebrek aan visie, samenhang op onze cultuur en maatschappij-inrichting. Zeker, het omroepstelsel is mondiaal gezien ook uniek en wij kunnen met trots namen noemen, vooral van vrouwen, die hun visie op cultuur en maatschappij wel hebben vertaald in voorzieningen en faciliteiten. Marga is al genoemd en in dit gezelschap past het met groot respect te verwijzen naar het werk van Til Gardeniers. Maar tezelfdertijd mogen we de ogen niet sluiten ook hier voor langzaam ingeslopen uitwassen of ongewenste effecten. Een omroepstelsel dat zich loswrikte van de medezeggenschap van de eigen achterbannen, kreeg soms letterlijk een eigen republikeins karakter en had vooral veel collectief genoeg in het bijten in de hand van die politici die het te eten gaven, in het bijzonder van de confessionele politiek. En misschien nog ongewenster is dat onbedoelde effect van de 100% subsidiëring van educatieve en sociale voorzieningen. Ik begreep de zucht van verlichting toen onze bijzondere universiteiten in de zestiger jaren voor 100% gesubsidieerd werden, of toen de aanzienlijke apparaatskosten van de medefinancieringsorganisaties eveneens door de overheid werden overgenomen. Maar het effect is wel geweest een verslapping, zoal niet doorsnijding van banden met de achterban en een wenden van het hoofd naar Den Haag of naar het subsidieverstrekende stadhuis in plaats van naar leden en donateurs. Wie de vitaliteit en de achterbantrouw ziet bij bijvoorbeeld katholieke universiteiten in de Verenigde Staten en de wijze waarop zij inhoud geven aan verantwoording afleggen over hun mandaat aan hun eigen achterban voelt dat er in ons land toch iets is misgegaan. Voelt ook dat het niet helemaal klopt dat die overheid op zoveel plaatsen het particulier initiatief is gaan vervangen. Toen wij nog een arme, achtergestelde bevolkingsgroep waren hadden we wel het geld over om het land vol te zetten met kerkgebouwen, en nu we welgesteld zijn vraagt het de grootst mogelijke moeite om een aantal basisvoorzieningen op het gebied van inspiratie, bezinning en toerusting overeind houden. We

zijn een beetje onze vrijgevigheid verleerd, zeker waar het doelstellingen betreft die niet direct tastbaar en appellerend zijn.

Maar ondanks uitwassen en vervreemdingen mogen we met trots terugkijken ook op ons onderwijsbeleid, dat brede toegankelijkheid en kwaliteitsniveau probeerde te combineren. Hier zullen de namen van Jo Cals en Gerard Veringa aan verbonden blijven. Ik kan doorgaan en wijzen op onze inzet voor binnenlandse veiligheid en rechtshandhaving in een tijdperk van het verregaand verval van gedeelde waarden waarbij een nieuw evenwicht gevonden moest worden tussen regelgeving, gezagshandhaving, vervolging en opsporing aan de ene kant en behoud van o.a. onze traditie van tolerantie aan de andere. Dries en later Ernst Hirsch Ballin hebben hier iets groots verricht. En als Hillary Clinton in de negentiger jaren naar Nederland komt om ons gezondheidssysteem te bestuderen vanwege de faam als waarschijnlijk het beste ter wereld is dat een impliciet eerbetoon aan mensen als Barten, Hendriks e.a. en met iemand als Ad Lansink als steunpilaar in de Kamer.

Al met al kunnen we daarom met gevoel van dankbaarheid vooral de balans opmaken van de inzet van katholieken in de politiek, zeker in de eerste drie decennia van de laatste halve eeuw.

Hoofdstuk 4. Ging er veel mis en waarom?

Maar inderdaad als we die balans opmaken en daar ook de periode van na 1994 bij gaan rekenen, dan worstelen velen van ons toch met gemengde gevoelens. Sommigen herhalen die vraag naar onze wereldwijde engagementen, als ze het geringe verzet en de instemming soms zien waarmee de krimp van de budgetten voor die mondiale armoedebestrijding wordt geaccepteerd. Anderen zijn vooral verbaasd over het drie- of viervoudig incasseren van het zogenaamde vredesdividend bij de afbraak van onze defensie. Velen vragen zich af of wij als erfgenamen van het grote Europees project dat ideaal en het enthousiasme maar overlaten aan D66.

Dan is er nog dat inzicht, soms herwonnen, dat we ver, te ver zijn doorgeschoten in de acceptatie van het vrije marktdenken, de privatisering en de hype dat de overheid zelf ondernemer moet worden, de school een product moet afleveren, en de zorginstellingen vooral efficiëntie. Een politiek debat, dat vooral beheerst wordt door vragen naar rendement, kosten-baten, afrekenen, controleren. Waar is de ruimte voor visie en vergezichten? En waar zijn onze tradities van zuinigheid, soberheid en ingetogenheid gebleven in een cultuur die overgecommercialiseerd lijkt en waarin de programmakeuze van ook de publieke omroep bepaald wordt door kijkcijfers en het aantrekken van adverteerders? En dan die frustraties bij de kennelijke onoplosbare problemen van onze samenleving zoals een zeer slecht functionerende arbeidsmarkt, waarbij tegenover vacatures en vooral de behoefte aan nieuw ondernemerschap zeker één miljoen mensen staan, die niet meer meedoen. Soms al voor de tweede of derde generatie, soms in wijken waar degene, die morgens naar zijn reguliere werk fietst, wordt uitgelachen; en met zoveel mensen die vroegtijdig ontslagen zijn en moeten weggkomen met de wetenschap dat zij als vijftigplusser bijna niet meer aan de bak komt. En dat dat gat van die inflexibiliteit gecorrigeerd wordt door het ZZP-schap is op zich goed, maar wat betekent het voor een jonge generatie die in die formule of op een andere manier van baan naar baantje en van opdracht tot nietsdoen moet hopen. Over de kaalslag in de sociaal-economische ordening hebben we het gehad; en ook over de etatisering van zoveel maatschappelijk initiatief. En een echte visie, die toch uit onze keuken zou moeten kunnen komen op herstel van maatschappelijke verbondenheid, ook in een maatschappij van multiculturaliteit, mobiliteit en verval van samenbindende instituties als kerken, missen we. En menigeen van ons is vooral bezorgd over de groeiende afstand tussen electoraat en partij, en zeker haar gekozenen. De na 2010 steeds luider klinkende vraag: waar is ons hart, waar onze moed, waar onze visie?

Het stellen van die vragen is niet unfair, maar er is geen eenduidig antwoord en zeker niet een dat de schuld bij die of die bloedgroep of die en die personen zou kunnen neerleggen. Zeker, er zijn harde vragen over die groeiende afstand tot achterbannen en soms ook zoals in de crisis van 2010, gebrek aan echte dialoog en verdraagzaamheid. Één ding is zeker, op de legitieme vragen van hierboven zijn geen eenduidige antwoorden te geven. En zeker geen schuldtoedelingen.

Zeker is ook dat de generatiewisseling in onze partij zelf indertijd niet optimaal is verlopen. De dominantie van Romme liet een vacuüm achter. Het advies van De Quay om Zijlstra het nieuwe gezicht van de christendemocratie te laten worden werd in de wind geslagen en de spanning tussen progressief en behoudend, maar meer nog misschien het gebrek aan een klimaat van intellectualiteit en dialoog leidde tot chaos, verstarring en de breuk met Aarden en Van Doorne. Wij hebben nooit echt goed raad geweten met dat dilemma dat onze waardenvertalingen het best tot hun recht kwamen in een rooms-rode coalitie, maar dat we dan telkens werden afgestraft door een electoraat dat wars was van linksigheid. Dat dilemma van Goseling voor de oorlog nog, en bijvoorbeeld Hirsch Ballin in twee centrum-linkse kabinetten kon een aantal keren met creativiteit en moed worden opgelost. Maar het is een last die katholieken ook elders met zich dragen. In de VS met name heeft dat geleid tot een massale verschuiving van onze geloofsgenoten van de Democratische naar de Republikeinse partij. Daar komt bij dat onze sociale keuzes steeds minder direct in het voordeel lijken te zijn van de eigen groep. Toen we nog achtergestelde en arme kleine boeren en karig verdienende arbeiders waren, was sociale politiek ook en soms vooral iets voor onszelf; nu gaat het om op te komen voor mensen die niet kiezen, niet in Nederland kunnen kiezen of zelfs tegen ons stemmen.¹⁵

En dat andere fenomeen, dat van de groeiende afstand tot het electoraat, is zeker geen monopolie van de huidige christendemocratie, zoals ik eerder stelde. Vrijwel alle partijen leiden aan die bloedarmoede, en hebben te maken met de volatiliteit van het electoraat, de verleiding van one-issue- keuzes en van het populisme. Vooral de vitale band tussen politieke participatie en het perspectief verandering te kunnen aanbrengen is door de complexiteit van de problematiek, door de noodzakelijke europeanisering en de onvermijdelijke internationalisering verslapt of doorgesneden.¹⁶ Onze opdracht is in ieder geval wel om in navolging van bijvoorbeeld de CDU plannen te ontwikkelen voor nieuwe vormen van politieke participatie en partijlidmaatschap. Anders zal dit proces van afkalving zich in versneld tempo voortzetten.

¹⁵ Overigens zou in dit beeld wel een nuance kunnen komen, nu uit allerlei gegevens en niet alleen die van Piketty blijkt dat in het huidige marktdenken en bij de huidige economische automatisen de middenklasse, die traditioneel tot onze achterban behoort, steeds verder in de verdrinking komt.

¹⁶ Wellicht is een versterking van de communale, lokale democratieën en een daarmee gepaard gaande overheveling van nationale bevoegdheden naar dat niveau een zeker tegenwicht.

Ligt het ook en met name aan die eerder genoemde kloof tussen politiek en wetenschap, tussen Den Haag en de eertijds traditionele katholieke academische bastions. Het blijft een mysterie waarom de grote noties uit de katholieke sociale traditie zoals het gemeenschapsdenken te weinig doorstraalden, terwijl ze in een aantal rapporten en voorstellen wel degelijk aanwezig waren. Maar wie opnieuw de biografie van Jan de Quay ter hand neemt zal ook niet helemaal verbaasd zijn als men leest dat op een bepaald moment zelfs hij katholieke of confessionele partijvorming achterhaald begon te vinden, omdat nu toch immers de grote doelstellingen zoals de erkenning van het bijzonder onderwijs, bereikt waren. Er was in die jaren te weinig besef bij ons van het onderscheidend vermogen van het katholieke sociale denken. Te veel ook de identificatie van katholieke "belangen" en de KVP. Maar eerder heb ik al gesteld, en dat stemt mij hoopvol, dat over de leegte heen er nu een nieuwe affiniteit lijkt te groeien, internationaal vooral - en sommigen werken eraan ook op nationaal niveau -, van de rijkdom van dat denken, van de noodzaak ook van een diepe culturele analyse en het bouwen aan een alternatief op basis van toekomstgerichtheid, gemeenschapsdenken en waardigheid van de menselijke persoon.

Die hoop mag overigens niet verdoezelen dat in die laatste 20 jaar een alles beheersend proces van secularisering zich heeft afgespeeld, dat met name de katholieke bevolkingsgroep ook zeer zwaar heeft getroffen en gedecimeerd zelfs. De kater na de sessies van het Pastoraal Concilie, maar de al eerder ingezette ontzuiling buiten en binnen de eigen gelederen, - wie had de omvang en de diepte van dat fenomeen 25 jaar geleden durven voorspellen -, een christendemocratie die in sommige van onze grote steden kleiner is geworden dan "klein rechts" ! Het zou in dit verband overweging verdienen om toch dat fenomeen van secularisering in relatie met de toekomst van de christendemocratie onderwerp van een grondige analyse en discussie te laten zijn. Ik zie in dit verband met respect en waardering hoe het huidige Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en zijn tijdschrift Christen Democratische Verkenningen veel investeren in de dialoog ook met de nieuwe generatie van katholieke theologen. Het kan een herstel van een band zijn die we een generatie lang te zeer hebben moeten missen.

Een ander onafgemaakt dossier is onze relatie met medeburgers met een andere culturele achtergrond. Geen misverstand: ondanks het feit dat de helft van de migranten een van oorsprong en dikwijls ook nog levende christelijke achtergrond heeft, is het ons toch niet gelukt om deze groep te bereiken. Dat geldt zeker ook Nederlanders met een islamitische achtergrond. Hoewel in die kringen dikwijls herkenbare waarden levend zijn als arbeidzaamheid, sparen en respect voor de familie, slagen we er niet in om bruggen naar die groep te slaan. Maar kansen liggen er.

En dan is er nog de vraag, zoals ik eerder aanstipte, hoe we omgaan met het trauma van oktober 2010. We móeten een moment stilstaan bij de vraag of het CDA de grootste crisis in de afgelopen 30 jaar, die van oktober 2010, toen het ging over de vraag de PVV als coalitiepartner te gedogen of niet, echt te boven zal komen. In mijn beleving ging het niet alleen en misschien niet op de eerste plaats om de vraag naar de legitimiteit en de opportuniteit van die partnerkeuze. Daar ging het, met haar morele dimensie, ook om. Maar daarnaast was het de stijl en misschien ook het gebrek aan transparantie waarmee het conflict en het keuzemoment zich ontvouwen. In Elsevier werd zo'n half jaar na de totstandkoming van het kabinet gesuggereerd, dat er al lang voor de desastreus verlopen verkiezingen een plan klaar lag om met VVD en PVV in zee te gaan. Naam en toenaam werden daarbij genoemd. In belangrijke delen van het partijkader was er in ieder geval het vermoeden van een soort conspiratie al sedert de zomer van dat jaar. Een rollenspel ook met perspectievolle posten voor de hoofdrolspelers, zoals Herman Wijffels dat in een markerend interview noemde. Als die versie van conspiratie later bevestigd zou worden, dan dragen die hoofdrolspelers een veel grotere verantwoordelijkheid dan puur een politieke inschattingsfout. Maar ook als dit niet het geval was geweest dan zullen nabije getuigen een nare bijsmaak overhouden aan die maanden. Soms verpakten ook tegenstanders misschien te snel hun afwijzingsargumenten in zeer zwaar geladen morele termen. Op andere momenten was er dat onvermogen en soms de onwil aan alle kanten om met elkaar in dialoog te blijven – zo atypisch althans in de KVP tradities – maar ook ik was verbijsterd door de lekken, smeercampagnes soms en de ontkenning ook van het goede recht om een afwijkende mening te hebben. Het avontuur mislukte al snel, maar daarmee is het niet business as usual geworden. Hans Goslinga stelde enkele maanden geleden in Trouw, dat de machtsverhoudingen van oktober 2010 in belangrijke mate intact zijn gebleven. En zolang dat het geval is zou er, in zijn opinie, weinig perspectief zijn op herstel van het CDA als brede middenpartij, die niet buigt naar links, noch naar rechts.

Tegenstanders van de samenwerkingsformule van toen moeten overigens niet hun ogen sluiten voor het feit dat ook sommige van de hoofdrolspelers intussen tot ander inzichten zijn gekomen en toegegroeid zijn naar de inschattingen van de refusniks. Maar het was geen goed signaal dat voor die refusniks zelf er weinig of geen plaats ingeruimd werd op latere kandidaatslijsten. En dat sommige voorstanders van de afwijzing niets anders leek te resten dan de politieke wildernis.

5. Een heroriëntering met perspectief

Er moet in de beste tradities van de christendemocratie terzake de scheuring van oktober 2010 een verzoening komen die gebaseerd is op de waarheid inclusief de keuze van motiveringen. Maar er moet vooral door middel van een herbronning een herpositionering van onze beweging komen. “De PVV light” reflex bij sommige beelddraggers moet eruit, niet omdat het populisme van rechts geen serieuze uitdaging zou zijn voor onze waarden en zelfs voor ons stelsel, maar omdat er voor de christendemocratie alleen perspectief is als zij weer aansluiting vindt bij hedendaagse overtuigingen bij verwante maatschappelijke organisaties en het denken, dat vitale en vernieuwende denken van ethici en theologen aan de VU, in Tilburg, in Nijmegen, en vooral aan die inspiratie die kennelijk uitstraalt uit pauselijke toespraken en documenten.

Nee, dat is niet de ontkenning van de secularisering en het is niet een terugkeer naar de C in de zin van een gesloten christelijke partij. Maar het is wel een brug willen zijn van die rijke tradities en inspiraties naar een visionaire politieke vertaling. Wie denkt, zoals een commissie een paar jaar geleden deed, het CDA te kunnen redden door het gebed aan het begin van onze congressen af te schaffen, heeft niet echt begrepen waarom het gaat. En wie dat doet met een verwijzing naar de CDU waar langzamerhand de C voor conservatief zou zijn komen te staan, moet maar eens naar een van haar partijdagen gaan. Zeker, het gaat niet om een sfeer van wierook en wijwater. Maar binnen de CDU mag Angela Merkel wel de vraag stellen: "waarom sta ik hier anders dan omdat ik christen ben?", zoals ze dat enkele jaren geleden op een partijcongres in Frankfurt deed.

Vermijd stoffigheid, sfeer van nostalgie en ontkenning van de hedendaagse realiteiten. Maar grijp wel die nieuwe kansen van inspiratie. Het perspectief van kansen en een verandering van onze politiek en de doorgaande vernieuwing in het katholieke denken, zou, als we dat willen, nog meer belovend kunnen zijn. Het lijkt immers alsof het katholieke sociale denken ook in Nederland een nieuwe kans krijgt. Er vindt overal in Europa en zelfs in de Verenigde Staten een herontdekking plaats van het ons kenmerkende *gemeenschapsdenken*, in de economie, bij de sociale voorzieningen, bij nieuwe maatschappelijke initiatieven en de herontdekking van de coöperaties, zelfs in de benadering van het milieu en globaliseringsvraagstukken. Die individualistische benadering, zelfs als daar een ethische dimensie aan verbonden wordt, zo typisch voor het calvinisme, voldoet minder, hoe respectabel en onmisbaar ook. Maar een nieuwe generatie van economen, ethici en sociologen, van Luigetto Bruni tot Fukuyama (en Etzioni al eerder) herontdekken de waarde van dat *gemeenschapsdenken*. In het Europese debat over de inrichting van de samenleving en onze mondiale verantwoordelijkheden springen

op onverwachte momenten en ongedachte plekken de fontein van die inspiratie omhoog. In de Labour Party in het VK beroept zich de chef ideoloog, Lord Maurice Glasman nadrukkelijk op deze dimensie van het katholiek sociaal denken evenals Phillip Blond in zijn concept van de Big Society in "Red Tory". In Italië zien we de bloeiende gemeenschapsbeweging *Comunione e Liberazione*, die de inspiratie leverde, nota bene via Blond voor Buma's zeven punten van profilering van zijn CDA. Het nieuwe, tweede beginselprogramma van de Europese Volkspartij onderstreept met het nieuwe programma van uitgangspunten van de CDU de noodzaak van krachtige lokale en functionele gemeenschappen. De sociaaldemocratische ex-burgemeester van Hamburg Von Dohanyi ziet in het herstel van die gemeenschappen het meest probate middel om de globalisering niet af te wijzen, maar juist te kunnen accepteren.

In de trits Wereld – Toekomst – Schepping liggen aanknopingspunten voor een hersteld appel. Dat is iets anders dan een puur links verhaal. De Britse conservatieven komen er voor uit dat in de schatkamers van het christelijk sociaal denken de kapitalen liggen voor een nieuwe toekomstvisie. Dat in een partij die de erfgenaam is van Thatcher's beruchte uitspraak "there is no such a thing as a society". En het zijn diezelfde Tories die ook ontdekt hebben dat ze de wereld niet links kunnen laten liggen en bijvoorbeeld een substantiële verhoging van hun bijdrage aan internationale samenwerking een effectief middel is voor veiligheid, vrede en mondiale welvaart. De gouverneur van de Bank van Engeland Mark Carney, uitgeroepen tot de meest invloedrijke katholiek van het Verenigd Koninkrijk, herhaalt keer op keer dat niet overregulering maar een ethische omslag van instituties en personen de financiële wereld kan redden en het noodzakelijk herstel in de relatie ethiek – financiën teweeg kan brengen. En daarbij schroomt hij niet om actief mee te doen aan de debatten in het Vaticaan over de vraag hoe die onvermijdelijke hervorming van het multilaterale stelsel en de Bretton Woods instellingen tot stand kan komen.

Maar misschien kunnen we dat verwijt of die vrees voor nostalgie en miskennen van de gesecculariseerde realiteiten nog het best pareren met verwijzing naar de eerder genoemde Glasman, de hoofdideoloog van Labour. Zelf heeft hij niets met het christendom, maar hij heeft de vormende, richtinggevende kracht van de katholieke sociale leer ontdekt en probeert die in de programmering van Labour tot gelding te brengen. Wat betekent dat anno 2015 die notie van "the common good", meer dan de optelsom van ieders belang. En toen wij Adré Glucksmann mochten raadplegen ter voorbereiding van het nieuwe Program van Uitgangspunten van de EVP stelde hij onomwonden, dat hij als Franse jood ervoor uit wilde komen dat alleen een echte herkenbare christendemocratische beweging in Europa het effectieve antwoord zou kunnen zijn op het dreigende nihilisme.¹⁷ Hoezo afstotende nestgeur of een afsluitende kleine kuddementaliteit! Moeten we dan een voorbeeld nemen aan Martin Schulz, de sociaaldemocratische voorzitter van het Europees Parlement, die er wel in geslaagd is

¹⁷ Adré Glucksmann is overleden op 10 november 2015.

om de paus in het Europees Parlement alle kans te geven, omdat we, in zijn opinie, in het verwilderende Europa een boodschap als de zijne zo hard nodig hebben.

In eigen land zien we een sterk hernieuwde aandacht voor de relatie ethiek – economie gefaciliteerd door iemand als Frits Goldschmeding en met medewerking van topspelers uit de Nederlandse economie. En als Socires in de Eerste Kamer een conferentie houdt over deze thematiek, ook in relatie met de financiële crisis, ontstaan er wachtlijsten en overboekingen. Dat is een ander antwoord dan “PVV-light”. De aartsbisschop van Utrecht organiseerde laatst een brede bezinningsbijeenkomst rond de laatste pauselijke encycliek, de oud-katholieke aartsbisschop van Utrecht welteverstaan! Hij neemt in een kerkhistorisch opvallende beweging de kans waar om een zeer inspirerende conferentie te organiseren waar Nederlandse róóms-katholieken jaloers op kunnen zijn. En we hebben het recent gezien dat in de VS miljoenen jongeren uitlopen bij dat pausbezoek met die vraag of er een alternatief is op een economie en cultuur die het moet hebben van meer, steeds meer consumeren, kortetermijngewin, groeiende inkomensverschillen. Hier liggen bijzondere kansen, maar dan moet juist inhoudelijk het CDA weer “katholieker” worden.

Het CDA moet weer uitstralen en ruimte durven bieden aan het verhaal dat het in de komende jaren gaat om:

- Een integrale en humane ecologie;
- Het perspectief van vooruitgang en veiligheid voor mensen in oorlog of fragiele gebieden;
- Rechtvaardigheid en vrede, ook in het Midden-Oosten;
- Herwaardering van het begrip arbeid en een insluitende economie;
- Ruimte voor de niet-materiële waarden in onze samenleving;
- En vooral hoe wij een nieuwe vorm geven aan die oer-katholieke notie van gemeenschap en verbondenheid. Juist nu in onze gefragmenteerde, geïndividualiseerde en multiculturele samenleving.¹⁸

Als het CDA dus zich aansluit bij dat perspectief van die andere cultuur en samenleving, dan is er een kans voor een echt herkenbare andere partij, met appel en jongeren en aan stedelingen.

¹⁸ In Berlijn moet al de begrafenis van één op de drie gestorvenen geheel door en lastens de gemeente verzorgd worden. Geen nabestaande meldt zich meer. Is dat ons Europese voorland? Op het Christelijk Sociaal Jubileum Congres van 2016 staat het thema van gemeenschapsvorming centraal, aan de hand van het rapport “Kracht van Verbondenheid”, dat recent gepubliceerd is door de zgn. Visiecommissie o.l.v. de auteur van dit essay.

6. Afsluiting

Het is vandaag de laatste reünie van de laatsten op een KVP-lijst gekozenen. Jullie hebben een zeer grote verantwoordelijkheid gedragen, met name in die eerste 30 jaar van deze halve eeuw. Er zijn fouten gemaakt en verkeerde inschattingen. Maar het gebouw van de Nederlandse huidige verantwoordelijke samenleving is mede door jullie tot stand komen, die welvaartsstaat, die sociale voorzieningen, maar ook dat krachtige Europa, ook Nederland als een betrouwbare internationale speler in de strijd voor vrijheid en tegen armoede. Jullie hebben dat zo goed en zo kwaad als dat ging gedaan en soms heeft dat tot keuzes en verantwoordelijkheden geleid waar we vandaag nog het hoofd voor moeten buigen. Als op een beslissend moment Dries van Agt niet nee had gezegd tegen Den Uyl, of Lubbers niet ja tegen Europa, dan waren we er nu slechter aan toe; dat is zeker. En als Piet de Jong het schip van staat niet op koers had gehouden in één van de roerigste periodes van de 20e eeuw: en zoveel meer

De huidige christendemocratie is het aan jullie erfenis verplicht om de bronnen van onze inspiratie te verbinden aan een politieke visie, gekoppeld aan deskundigheid en zo inderdaad opnieuw een alternatief te bieden voor een dreigend nihilisme, nu in een populistische vermomming. Daar moeten wij tegenover durven stellen een samenleving, die echt een “common home”, een gezamenlijk thuis is, voor onszelf, onze gezinnen, lokaal, nationaal, Europees en waarin alle mensen, ook wereldwijd, medeburgers zijn. Een gezamenlijk huis ook dat de schepping niet uitput en bevuilt, maar beschermt en versterkt.

Mr. Jos van Gennip is medeoprichter, samen met professor E. Hirsch Ballin en prof. dr. H. Vroom († emeritus decaan van de theologische faculteit van de VU) van Socires.

Socires staat voor societas et responsabilitas, samenleving en verantwoordelijkheid en is een studiecentrum voor communicatie en de vertaling van de dragende waarden vanuit onze sociale tradities. Socires is actief op een viertal terreinen, te weten waardencommunicatie, bevordering van de kwaliteit van de samenleving, een relevant, responsief Europa, en bijdragen aan de discussie over humanisering van de globalisering. Wij geloven in de kracht van de samenleving op al deze niveaus. Wij beogen ook in dialoog met de hele Nederlandse samenleving de waarden die karakteristiek zijn voor het christelijk sociaal denken te borgen, en te communiceren naar onze samenleving en naar volgende generaties.

Zie www.socires.nl voor een uitgebreid overzicht van de activiteiten van Socires.

Socires is in belangrijke mate afhankelijk van particuliere donaties.

Socires heeft de ANBI status.

Rabobank IBAN NL13RABO0383192307